

Лидија Христџова,

**ЛЕВИЦАТА И ДЕСНИЦАТА ВО
ПОСТКОМУНИСТИЧКИТЕ ЗЕМЈИ**

АПСТРАКТ

Трудот има за цел, преку еден краток осврт врз релевантната политиколошка литература за идеолошките позиционирања на политичките партии во посткомунистичките земји, да укаже во која мера тие се разликуваат од состојбите и процесите во етаблираните демократии и на што се должат разликите. Добиените сознанија треба да послужат како референтна рамка во која се анализираат идејните профилации на партиите во македонското посткомунистичко општество. Притоа, посебно внимание се обрнува на позиционирањето на политичките субјекти (политичките партии и граѓаните/избирачите) на дводимензионалниот спектар левица-десница и конзервативизам-либерализам. Користејќи ги податоците од емпириското истражување за политичките идентитети, авторот заклучува дека во македонскиот случај интригантната Китчелдова теза (Kitchelt, 1992), дека во посткомунистичките општества економ-

Lidija Hristova,

**LEFT AND RIGHT IN THE
POSTCOMMUNIST COUNTRIES**

ABSTRACT

By giving a short overview of the relevant politicological literature for the ideological positions of political parties in post-communist countries, the purpose of this work is to reveal to which extent these differ from the conditions and processes in established democracies and what these differences owe to. The knowledge gained will serve as a reference framework in the analysis of ideological profilation of the parties in the Macedonian post-communist society. Here, we will pay special attention on the position of the political subjects (political parties and citizens/voters) on the two-dimensional specter: left - right and conservatism - liberalism. With the use of the data from the empirical research of the political identities in Republic of Macedonia, the author has come to the conclusion that in the Macedonian case the intriguing Kitschelt's thesis (of 1992) according to which economic liberalism in post-communist societies is accompa-

скиот либерализам е проследен со политички либерализам (двоен либерализам) само делумно се потврдува.

Клучни зборови: политички партии, партиски политики, идеолошки спектри, пост-комунистички земји

nied by political liberalism (double liberalism) has only partially been confirmed.

Key words: political parties, party politics, ideological specters, post-communist countries

Постои навистина богата политиколошка литература која ги анализира состојбите со партиите во посткомунистичките општества,¹ опфаќајќи повеќе димензии на проблемот или пак концентрирајќи се на еден аспект од комплексната структура на прашањата поврзани со партиите и партиските системи: внатрешна демократија, партиски елити, социјални расцепи, идеологии, финансирање, корупција, партиски политики, партиски идентитети, изборно однесување...

Во текстот што следи ќе укажеме само на најзначајните сознанија, поврзани со идејно политичките профилации на партиите и нивните позиционирања на идеолошките спектри, со цел да се воочат спецификите во посткомунистичките општества, но и да се создаде поширока рамка во која би се евалуирале процесите и состојбите во Република Македонија.

Во својата компаративна анализа на земјите од Источна и Централна Европа, Милада Вахудова ја поставува следната теза: умерените десни партии претставуваат најсоодветни промотори на демократијата во постсоцијалистичките земји.² Клучен фактор за доминацијата на овие партии во политиката претставува постоењето на силна и организирана политичка опозиција на комунизмот пред 1989-тата. Во првите години на транзицијата тие се промовираа како силен кохезивен фактор на демократизацијата само во мал број на посткомунистички земји, додека во другите доминантни беа партиите кои се фокусираа на одбраната на нацијата и националната култура од оние што и се закануваат, како и на одбраната на status quo состојбите во економијата, ќе констатира Вахудова. Во првата група на земји се вбројуваат Полска, Унгарија и Чешка, а во втората Бугарија, Романија, Хрватска и Словачка; каде (во овие вторите) доминираа оние од крајната/радикалната десница и/или националкомунистичките партии. Тоа придонесе националните прашања и економскиот популизам да станат доминантни транзициски обележја на политичкиот живот на вториве, смета авторката. Сепак, крајот на 90-тите го одбележува процесот на маргинализација или трансформација на партиите со комунистички и националистички предзнак, а умерената десница ја освојува

1) Diamond, L. and R. Gunther: *Political parties and Democracy*, Baltimor and London: The John Hopkins University Press 2001; Von Beume, K. 2002. Milada Vahudova 2008, Kitshel H. 1992, 1995, Merkel 1997, Klingeman 1994, Kaldorn and Vejvoda I.: *Democratization in central and Eastern Europe*, London-New York, 2002, J. M De Waele (ed.): *Partis politiques et democratie en Europe centrale et orientale*, Editions de l'Universite Libre de Bruxelles, Bruxelles, 2002; итн. Continuum vidi kaj Von Beume 2002). Инаку, во литературата паралелно се користат термините посткомунистички и постсоцијалистички општества.

2) Vachudova, M. A., *Centre-right parties and political outcomes in East Central Europe*, *Party Politics*, 4/2008 pp. 387-405. Оваа теза на Вахудова се среќава и кај други автори.

власта во речиси сите транзициски демократии, што влијаеше на нивната политичка стабилизација и приближување кон либералните демократии.³

Тезата на Вахудова, дека силата и кохерентноста на десницата е во голема мера резултат на карактерот на опозицијата во комунизмот е контрадикторна на основната теза на оние кои сметаа дека само комунистичката партија беше единствената употреблива политичка сила при крајот на осумдесеттите години. Ваквото табула раса гледиште за посткомунистичката политика сугерира дека, во политичката транзиција се поаѓаше од нула, односно дека сите посткомунистички земји во транзицијата влегоа со еднаков багаж - монолитното комунистичко минато. Застапниците на оваа хипотеза (Jon Elster, Claus Offe и Ulrich Preuss),⁴ практично го занемаруваа значењето на разликите во политичкиот живот помеѓу земјите на т.н. Источен блок, но исто така го занемаруваа и значењето на предкомунистичкиот период. А разлики, очигледно, постоеја.

КАКО ФУНКЦИОНИРА ПОЛИТИЧКИОТ СПЕКТАР ЛЕВИЦА-ДЕСНИЦА ВО ПОСТКОМУНИСТИЧКИТЕ ОПШТЕСТВА?

Можеби треба да започнеме со одговорот на прашањето: што претставува десница во посткомунистичките земји? Силната подршката за пазарните реформи и националистичката агенда, двете стожерни точки според кои таа вообичаено се разликува од левицата, во посткомунистичките земји имаат специфично значење. Доколку ги земеме предвид економските програми и политики на партиите во овие земји речиси е невозможно да се направи поделба на левица и десница. Сите партии ветуваа заштита на животниот стандард на населението, бавни реформи, поголеми социјални трансфери од страна на државата, а со тоа и зајакната позиција на државата. Така, всушност, економскиот либерализам, чија што социјална цена по правило беше висока и требаше да се ублажи, се најде на агендите и на левите и на десните партии, создавајќи им тешкотии на аналитичарите да ја идентификуваат левицата и десницата, според класичните параметри. Сознанието на некои истражувачи, дека на болните економски реформи секогаш им претходеше тешка економска криза, го сугерира заклучокот дека тие не беа резултат на идеолошките концепти на партиите, туку на реалните (сурови) барања на економијата.

Како тогаш да ја разликуваме десницата од левицата во посткомунистичките земји? Добар дел од авторите сугерираат дека одговорот треба да го

3) Vahudova, 2008, p. 389

4) Kaj Vahudova 2008, p. 397

бараме во односот на партиите кон националните и социо-културните прашања (Kitchelt 1992, Marcs et al. 2006). Херберт Китчелд,⁵ на пример, притоа нуди тројна класификација: 1. либерални партии (секуларизам, толеранција, граѓански слободи, блага декомунизација, про-пазарни ориентации, космополитизам, поддршка за интеграциите кон Запад); 2. христијанско-национални (авторитет, поредок, колективистички морал, тврда декомунизација, популистички корекции на пазарните законитости, национална автономија); 3. посткомунистички или социјалдемократски партии (изразува либералистичка загриженост за социјален либертанијанизам, но и блага поддршка на економскиот популизам).

Познатиот истражувач на партиите и партиските системи во Југославија и подоцна во Србија, Владимир Гоати, повикувајќи се на Сартори, смета дека во услови на повеќедимензионален политички простор, дихотомијата левица-десница е недоволно силна аналитичка алатка за да ја изрази неговата комплексност. Затоа, покрај апцисата потребна е и ордината, смета тој, нудејќи ја притоа следната класификација на партиите во Република Србија: 1. леви-роевропски, 2. десни-роевропски, 3. традиционални-леви, 4. традиционални-десни. Значи, според Гоати, улогата на ординатата во случајот на Србија би ја одиграла дихотомијата проевропско-традиционално.⁶

Клаус Вон Беуме⁷ поаѓа од тезата дека јасната структура на општествените расцепи е битен фактор за етаблирање и консолидација на партискиот систем. Што се случува во услови кога линиите на расцепите мошне тешко можат да се идентификуваат, како во посткомунистичките земји? Политичката меморија поврзана со предтоталитарната ера, како и социјалистичкото искуство, малку им помагаа на новите партии во нивното профилирање, смета авторот. Исто значење имаат и традиционалните линии на поделба (селоград, црква-лаичка држава), бидејќи социјализмот, преку интензивниот процес на индустријализација и секуларизација, во голема мера го релативизираше нивното значење. Класичниот и најзначајниот расцеп на линијата труд-капитал беше сосема неразвиен, особено во првите години на демократизацијата, кога ниту капиталот ниту трудот беа претставени во политиката.⁸ Во таквите услови се потенцираше судирот центар-периферија, рационализиран преку национализмот и регионализмот.

5) Kitscheld, H. Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions, *Party Politics* 1995/1, 447-472

6) Goati, V. Partiski program kao klucni element partiskog identiteta, vo Programski identiteti socijaldemokratskih partija, Beograd: Socijaldemokratski klub Friedrich Ebert Stiftung, 2005

7) Klaus von Beyme, Transformacija politickih stranaka, Fakultet politickih znanosti Sveucilista u Zagrebu, Zagreb 2002

8) Klaus Von Beyme, исто, стр 83

Општествениот амбиент на посткомунизмот во кој се структурираа партиските системи беше мошне комплексен и нетипичен (од гледна точка на западните демократии), за да може да се задоволи со четиричлената Роканова типологија. Од тие причини, како посоодветна Вон Беуме го смета моделот на осумчлената поделба, нагласувајќи притоа дека значењето на определени поделби во конкретни средини е условено и од други варијабли. Така, на пример, превласта на социјално-културниот конфликт е очекуван таму каде што владее силна етничка фрагментација, при што тој ја посочува како пример Република Македонија, и таму каде што не е надминат процесот на одвојување од поголема државна заедница (Словачка). Авторот нагласува дека посакуван доминантен тип на судир е општествено-економскиот, кој е свртен кон иднината и кој го среќаваме во услови на пазарно стопанство (Полска, Чешка, Словенија, Унгарија, Латвија).

Врз основа на анализите на демократизацијата во шест посткомунистички општества, Калдор и Вејвода⁹ заклучуваат дека после 1989-та во нив се создадоа три базични/основни видови на партии: 1. бившите комунистички партии кои се ребрендираа под различни имиња, заземајќи го просторот лево од центарот; 2. партии кои се обидоа да се надоврзат на политичките традиции од пред Втората светска војна; 3. сосема нови партии кои се регрутираа од комунистичките дисиденти или други поединци кои не беа сврзани со комунистичката номенклатура. Предноста на наследената инфраструктура (партиска мрежа, членство), политичко искуство, како и солидните врски со одредени државни институции, се покажаа како значајна компаративна предност на бившите комунистички партии, што резултираше со нивна изборна победа.¹⁰ Многу тешко е да се разликуваат партиите според нивниот филозофски или идеолошки концепт, ќе заклучат авторите. Во основа се работи за цатцх алл партии (определеност за пазарни реформи, за социјална правда, за интеграција во Европската унија), меѓу кои е можно да се направи една генерална дистинкција: дел од нив се со претежно граѓанска ориентација, а другиот дел се поблиски до некои национални и/или религиозни вредности.¹¹

9) Kaldor M., Vejvoda, I. Democratization in central and Eastern Europe. London-New York: Routledge, 2002

10) Во коалиција со либералите, со кои постоеше безмалку консензус во однос на владеењето, политиката стануваше досадна или нормална работа, ќе констатираат авторите. Наспроти овој прв образец, препознатлив во Словенија и Унгарија, во други земји се отвори сериозен политички фронт - остра поларизација помеѓу комунистите и антикомунистите (Романија, Бугарија, Полска, Литванија).

11) Големите политички дебати се свртени пред се кон минатото -комунизмот наспроти антикомунизмот, или околку одредени јавни личности- Мечиар и Ковач во Словакија, Калус и Хавел во Чешка, Валенса и Квашњевски во Полска, Бразаускас и Ландзбергис во Литванија. Калдор и Вејвода, исто, стр. 11

Внимателниот аналитичар ќе забележи дека во обидот да се идентификуваат некои законитости во структурирањето на партиските спектри, авторите мошне често се повикуваат на исклучоци, на специфични историски, социоклтурни и други околности во поделните земји. Многубројните интервенирачки варијабли уште повеќе ја усложнуваат работата и за тоа се веројатно свесни и самите автори. Вон Беуме, во својот заклучок ќе признае дека истражувањето на party change е поле со многу хипотези и малку сигурни резултати. „Оној што наведува многу причини, всушност нема причина“, рече Кант. Кажано помодерно: се продолжува ловот на независната варијабла.¹² Оваа опсервација не ја негира аналитичката и методолошката вредност на овие компаративни истражувања, но секако го прави повнимателен секој истражувач.

Ако тоа беше првата општа констатација што може да се извлече од погоре презентираниите класификации, втората се однесува на неминовноста од употребата на дводимензионалниот спектар, доколку сакаме да ги претставиме идеолошките позиции на партиите, но и на останатите политички субјекти. Таа втора димензија се поврзува за општествените прашања (social issues), и на дводимензионалниот спектар е означена, најчесто, како либералност наспроти авторитарност.

Во обидот овие категории да се операционализираат, клучно прашање за истражувачите е да се идентификуваат прашањата/проблемите околу кои се води политичкиот натпревар во поделните земји. Најчесто, тоа се прашањата сврзани за економијата (висината на даноците и трошењата од страна на државата, рационализирани низ димензијата регулација-дерегулација). Емпириските истражувања укажуваат дека оние кои се определиле за слободен пазар имаат поинакви сфаќања во врска со државните/приватните претпријатија, во однос на прогресивните даноци на доход, во однос на ширината на здравствената заштита, бесплатното образование, социјалната заштита, од оние кои се определиле за егалитарноста како основна вредност. Во однос на политиките сврзани за економската димензија, идеологијата се изразува низ позицијата на партијата или гласачот на едnodимензионалната скала левица-десница. Но, оваа скала ја игнорира втората димензија - либералност наспроти авторитарност, што на идеолошкиот спектар се поврзува со општествените прашања (social issues), најчесто операционализирани преку ставовите на политичките субјекти во врска со традицијата, абортусот, сексуалната ориентација, заштитата на човековата околина итн.¹³ Кога станува

12) Von Beyme, 2002, p. 184

13) Како специфични прашања за поделни земји можат да се јават и односот кон имиграцијата, надворешната и безбедносната политика, различни аспекти на ЕУ политиката

збор за посткомунистичките земји се издвојува и партиското позиционирање во однос на: приватизацијата, религиозноста, вклучување на бившите комунисти во политичкиот живот, слободата на медиумите, ЕУ интеграцијата, национализмот. . .

КОРИСТЕЊЕТО НА ДВОДИМЕНЗИОНАЛНИОТ СПЕКТАР ЗА ИДЕОЛОШКО ПОЗИЦИОНИРАЊЕ НА ПОЛИТИЧКИТЕ СУБЈЕКТИ

Како да се спојат двете димензии? Можна ли е воопшто нивната комбинација? Бројни истражувања укажуваат на некои законитости или вобичаени обрасци на однесување. Така, на пример, во Британија и во повеќето европски земји егалитарните и либералните гласачи се самопозиционираат на левницата, додека анти-егалитаристите и авторитарците на десницата. И на ниво на политички елити овие две димензии се корелираат во истата смисла, дури и повеќе отколку кога станува збор за обичните граѓани.¹⁴

Но, иако се работи за слични или исти комбинации, меѓу овие две вредносни димензии постојат доста разлики во терминологијата, дефинициите и мерењата на кои се повикуваат различните автори. Во раните 50-тти години на дваесеттиот век Escenck (1954) ги анализира политичките ставови преку термините радикални/конзервативни и меки/тврди ставови; Инглехарт, пак, зборува за пост-материјализам, како нов пристап за мерење на либералните/авторитарни вредности. Слично на тоа и во анализата на Palmer (1995) на податоците добиени од Евробарометар за периодот 1979-1987 се покажува дека либертаријанските-авторитарните вредности биле помоќна детерминанта за поддршка на Лабуристите и Конзервативците, отколку приходите и занимањето на гласачите (односно класната димензија). Од податоците, некои од истражувачите извлекуваат заклучок дека овие вредностит можат да обезбедат силна база за изборно однесување во отсуство на изразени социјални расцепи или долготрајни партиски идентитети.¹⁵

Кога станува збор за постсоцијалистичките општества, Херберт Китчелд дојде до една интересна суштинска опсервација, а тоа е дека во посткомунистичките земји партиската поддршка за економскиот либерализам е проследена со политички либерализам, а не со политички конзервативизам,

14) Miller, W. L., Timpson, A. M. and Lessnoff, M. H., *Political culture in contemporary Britain: people and politicians, principles and practice*. Oxford, U.K and New York: Clarendon Press and Oxford University Press, 1996 pp. 100-1, 304

15) William, L. M. and Niemi, R. G. *Voting: Choice, Conditioning, and Constraint* in LeDuc L., Niemi R. & Norris P. *Comparing Democracies 2- new challenges in the study of elections and voting*, London and New Delhi: SAGE Publications Thousand Oaks, 2006, pp. 172-175

како на Запад.¹⁶ Значи спојувањето на двете димензии на идеолошкиот спектар во овие општества ќе биде различен отколку во етаблираните демократии. Тоа ќе биде битна карактеристика на партиските системи во овие општества, ќе заклучи Китчелд, анализирајќи ги посткомунистичките општества во почетокот на транзицијата.

Дали оваа констатција на Китчел се однесува и на македонското посткомунистичко општество? Одговорот на прашањето не е едноставен ниту еднозначен. Прво, затоа што е можно анализата да се прави на ниво на политички партии и на ниво на граѓаните/избирачите, при што состојбите на овие два нивоа не мора да бидат истоветни. Второ, затоа што и во Република Македонија, како и во многу други постсоцијалистички земји е тешко да се диференцираат левицата и десницата во нивното класично значење.¹⁷

ПОЗИЦИОНИРАЊЕТО НА ПОЛИТИЧКИТЕ СУБЈЕКТИ НА ДВОДИМЕНЗИОНАЛНИОТ СПЕКТАР ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во македонскиот случај, вообичаено, левицата се идентификува со СДСМ, а десницата со ВМРО ДПМНЕ.¹⁸ Не само заради самоидентификацијата (првите се нарекуваат себеси социјалдемократи, левичари, а вторите десничари, конзервативци/демохристијани), туку и поради нивното асоцирање кон меѓународните партиски фамилии.¹⁹ Во прилог на ваквата поларизација одат сознанијата дека ВМРО-ДПМНЕ во поголема мера се ориентираше кон подобрување на бизнис климата во државата, повеќе се залагаше за спроведување на проектот на денационализација, отколку нејзиниот главен политички опонент, битно ги намали даноците итн.

Но, многумина од експертската, но и од пошироката јавност ќе се сложат дека во нивните реални политики, левите и десните вредности се испрепле-

16) Kitscheld, H. The Formation of Party Systems in East Central Europe, *Politics&Society*, March 1992, p.7-50

17) Заради просторот, но и заради спецификите на политичката сцена во РМ анализата што следи ќе биде редуцирана на најголемите/најзначајните партии во македонскиот и во албанскиот политички блок: ВМРО ДПМНЕ, СДСМ, ДУИ и ДПА.

18) И самото формирање на партиите укажува на нивната профилираност. СДСМ е наследник на некогашната комунистичка партија (во почетокот на транзицијата нејзиното име беше СКМ-ПДП, додека ВМРО ДПМНЕ, и според своето име и според начинот на формирањето е сврзан за традициите/тежненијата на македонскиот народ за создавање на самостојна држава. Види повеќе кај Лидија Христова: „Изборното однесување на граѓаните“ во Л. Христова, В. Шопар, А. Јовевска. С. Сасајковски: Парламентарните избори 98 во Македонија, Институт за социолошки и политичко правни истражувања, Скопје, 1999, стр. 60-70

19) Првите се членови на Социјалистичката интернационала и придружен член на Партијата на европските социјалисти, а вторите имаат статус на придружен член на Европската народна партија и имаат контакти со сестринските демохристијански партии од Западна Европа

тени, што е (донекаде) видливо и во програмските документи на партиите.²⁰ Слабата социјална втемеленост на партиите, немањето на целни групи на кои тие се обраќаат, како и недоследноста во однос на поделбата слободен пазар-егалитарни вредности, ќе натера многумина да ги вбројат и двете во цатцх алл партии, кои всушност гравитираат кон центарот.²¹

Кога станува збор за позиционирањето на партиите на спектарот конзервативизам-либерализам, се чини дека ситуацијата е појасна. ВМРО-ДПМНЕ е повеќе свртена кон афирмација на вредностите поврзани со патриотизмот, одбраната на националните интереси, семејството, верата (воведување на верско образование во училиштата), воведување на ред, применување на строги казни за прекршителите на законите, и со тоа успеа да се профилира како конзервативна партија. СДСМ, иако не успеа во таа мера да се профилира во своето дејствување, го афирмира секуларизмот (се спротивстави на верското образование во училиштата), интернационализмот.²²

Идејното профилирање на политичките партии во албанскиот политички блок е уште посепцифично прашање. Иако двете најзначајни партии, ДУИ и ДПА, себе си се позиционираат лево (првата), односно десно (втората) на идеолошкиот спектар, многу е тешко да се посочат политики кои би ги поддржале таквите самопозиционирања.²³ Политиките на двете партиите се фокусирани на т.н. албанско национално прашање, рационализирано во Охридскиот рамковен договор, а разликите помеѓу нив се гледаат главно преку радикалноста на ставовите во врска со тоа прашање.²⁴

20) Така, на СДСМ му се замерува за спроведувањето на менаџерската, платена приватизација, која овозможи концентрирање на националното богатство кај мал број на луѓе, блиски врски со економската олигархија, кратење на работничките права, лоша соработка со синдикатите, а на ВМРО ДПМНЕ му се припишува спроведување на социјални политики иманетни на лево ориентирана партија (зголемување на пензиите, зголемување на платите на државната и јавната администрација, прифаќање на барањата на (една категорија) стечајни работници итн. Види повеќе во: Христова Л. „Политичките идентитети во Република Македонија.“ Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, 2010 (во печат)

21) Siljanovska- Dafkova G., “Makedonske politicke partije kroz prizmu ideologije”, kaj Lutovac, Z. (ured.) Politicke stranke I biraci u drzavama bivse Jugoslavije, Insitut drustvenih nauka, FES, Beograd, 2006, str. 213-214

22) ...бевме препознатливи како: партија на мирот, стабилноста, дијалогот, меѓуетничката толеранција, секуларноста и почитување на разликите. Време е да кажеме и нешто повеќе: веруваме во солидарноста и социјалната правда; се бориме за еднакви шанси, да ги заштитиме послабите (Радмила Шеќеринска: Утрински весник, 30 јуни 2007).

23) ...партиите во Македонија се уште не се идеолошки профилирани. . . нема натпревар на идеи и програми, туку позиционирањето во власта се сведува на единствена цел- да се профитира на личен план. (од интервјуто на Али Ахмети во неделникот Глобус, 6.мај 2008).

24) А радикалноста е условена од фактот, дали партијата е на власт или е опозиција, што укажува дека разлики практично нема.

Значи, на ниво на политички партии, користењето на дводимензионалниот просторен модел (и покрај сите релативизирања) укажува на еден вообичаен образец на однесување својствен за западните демократии: економскиот либерализам е проследен со културен/општествен конзервативизам. Тоа укажува дека тезата на Кичел не се потврдува во македонскиот случај, барем кога станува збор за политичките партии. Дали оваа логика на однесување ја среќаваме и кај граѓаните/избирачите? Како што е тоа вообичаено кога станува збор за идејната профилираност на граѓаните, нашите сознанија ги добивме преку примената на анкетен прашалник на национален примерок,²⁵ во која беа поместени повеќе скали на вредности.

Како се комбинираат вредностите од двете скали: левица- десница и конзервативизам- либерализам кај македонските граѓани. Дали тие ја следат логиката на политичките партии, на што укажавме погоре, или пак ја потврдуваат тезата на Кичел.

Табела бр. 1: Процент на конзервативци и либерали кои ги поддржуваат вредностите на скалата лево - десно

Леви-десни вредности	% од либералите кои го поддржуваат ставот	% од конзервативците кои го поддржуваат ставот
Социјалните разлики во едно општество треба да бидат што помали	45,5%	77,5%
Приватните претпријатија се поуспешни од државните	86,2%	38,0%
Во социјализмот се водеше сметка за сите луѓе	18,2%	78,4%
Сите граѓани треба да добијат исти здравствени услуги (приватно-државно здравство)	62,1%	89,2%

25) Анкетата беше спроведена во рамките на научноистражувачкиот проект „Политичките идентитети во Република Македонија“, реализирана во Институтот за социолошки и политичко правни истражувања (2006-2009), раководител Лидија Христова. Првата скала се однесуваше на класичната поделба левица десница, сврзана за слободниот пазар и еднаквоста. Втората требаше да ја изрази поделбата либерализам- конзервативизам, и третата скала на вредности се однесуваше на персоналната димензија автономност наспроти социјален комформизам, при што појдовме од претпоставката дека сите тие можат да укажат на политичките (идеолошките) и вредносните позиции на граѓаните.

Државата треба да ја обезбеди социјалната сигурност на своите граѓани	56,1%	76,6%
Постоењето на што поголем број државни претпријатија ќе и користи на економијата	31,8%	71,6%
На сите граѓани треба да им се овозможи образование со ист квалитет (државно-приватно)	60,6%	80,2%
Во социјализмот луѓето имаа доволно големи слободи	38,6%	73,1%
Во одлучувањето за главните прашања за развој на фирмите треба да бидат вклучени и работниците	45,5%	75,5%
Државите треба да обезбедат што подобри јавни услуги (образование, здравство, култура, социјална заштита), иако заради тоа ќе се плаќаат поголеми даноци	81,8%	63,1%

Анализата на добиените одговори во анкетата укажува дека конзервативните гласачи ги поддржуваат т.н. леви вредности, односно имаат поголемо разбирање/очекувања за регулаторната улога на државата отколку либералните гласачи, кои го поддржуваат во голема мера слободниот пазар и консеквенциите кои произлегуваат од него во социоекономската сфера, односно тн. десни вредности.

Зошто е добиена токму таква комбинација на спектрите во македонскиот случај? Преку расположивите податоци се обидовме да ги идентификуваме поконкретно либералите и конзервативците. Сосема накратко: граѓаните со понизок степен на образование, оние од повозрасните категории на испитаници, пензионерите и невработените во поголем процент изразуваат конзервативни ставови, отколку испитаниците со повисок степен на образование, помладите, студентите и оние кои имаат приватен бизнис. (Овие вторите позачестено се јавуваат во категоријата либерали). Би можело да се претпостави дека првата категорија граѓани - конзервативците - располагаат со помал капацитет (според возраста, образованието, занимањето) за справување со предизвиците на транзицијата и дека токму поради тоа се повеќе склони да ги прифатат левите вредности, односно заштитничката улога на

државата во социо-економската сфера. И обратно. Категоријата либерали, според своите социодемографски карактеристики (повторно возраста, образованието, занимањето, но во друга насока) покажува подобри перформанси да се справи со предизвиците на пазарната економија и претприемништвото, што ги вбројува во подржувачите на т.н. десни вредности. Токму врз таа претпоставка се заснова и едната од посебните хипотези на Китчелд: „оние кои очекуваат да станат „победници“ во пазарниот систем, ќе ги прифатат либералните/пропазарни политики, додека потенцијалните губитници ќе бараат заштита од процесот на приватизацијата и пазарната економија.“²⁶

Што можеме да заклучиме? Според многу обележја политичката сцена во Република Македонија наликува на онаа во останатите посткомунистички општества. Но, кога станува збор за основната теза на Китчелд, дека во овие земји поддршката за економскиот либерализам е проследена со политички либерализам, а не со политички конзервативизам, таа само делумно се потврдува во однос на Република Македонија, што значи дека, во македонското посткомунистичко општество се присутни некои други варијабли. За какви околности станува збор, е посебна тема за дискусија и подразбира посебно истражување, што треба да ги има предвид сите елементи на основа на кој е граден китчелдовиот модел и, се разбира, спецификите на македонската транзициска приказна.

Литература:

de Waele, J. M. (ed.) *Partis politiuques et democratie en Europe centrale et orientale*, Bruxelles: Editions de l' Universite Libre de Bruxelles, 2002

Diamond, L. and Gunther: *Political parties and Democracy*, Baltimor and London: The John Hopkins University Press 2001

Goati, V. *Partije i partiski sistemi u Srbiji*. Beograd: OGI CENTAR, 2004

Goati, V. Partiski program kao klucni element partiskog identiteta, u *Programski identiteti socijaldemokratskih partija*, Beograd: Socijaldemokratski klub Friedrich Ebert Stiftung, 2005

Goati V. *Partiske borbe u Srbiji u postoktobarskom razdoblju*. Beograd: FES, IDN, 2006

Gunther, R., Ramon-Montero, J. and Linz, H. *Political Parties-Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press, 2002

Heywood, A. *Political ideologies- an introduction, second edition*, New York: Palgrave, 1998

Ingelhart, R. *Globalization and postmodern values*. Washington Quaterly, winter 2000

Kaldor, M. Vejevoda, I. *Democratization in central and Eastern Europe*. London-New York: Routledge, 2002

26) Види кај Китчелд, исто стр. 26

- Kitscheld H., Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions, *Party Politics* 1995/1, 447-472
- Kitscheld, H. The Formation of Party Systems in East Central Europe, *Politics&Society*, March 1992, p.7-50
- Klingemann, H. Fuchs, D. (eds.) *Citizens and State*. Oxford: Oxford University Press, 1995
- Lutovac, Z. (ured.) *Politичке странке и бирачи у државима бивше Југославије*. Friedrich Eberd Stiftung, Insitut drustvenih nauka: Beograd 2006
- Millard, M. *Elections, parties and representation in Post-Communiste Europe*. Palgrave Macmillan: London. 2004
- Miller, W. L., Timpson, A. M. and Lessnoff, M. H., *Political culture in contemporary Britain: people and politicians, principles and practice*. Oxford, U.K and New York: Clarendon Press and Oxford University Press, 1996
- Siljanovska- Daškova, G., Makedonske политичке партије кроз призму идеологије, kaj Lutovac Z., (ured.) *Politичке странке I бирачи у државима бивше Југославије*, Insitut drustvenih nauka, FES, Beograd, 2006
- Vachudova, M. A. "Centre-right parties and political outcomes in East Central Europe". *Party Politics*, 2008: 14 (4) pp.387-405
- von Beyme, K. *Transformacija političkih stranaka*. Fakultet političkih znanosti Sveucilista u Zagrebu:, Zagreb. 2002
- William, L. M. and Niemi, R. G. Voting: Choice, Conditioning, and Constraint in L. LeDuc, R. Niemi & P. Norris: *Comparing Democracies 2- new challenges in the study of elections and voting*, London and New Delhi: SAGE Publications Thousand Oaks, 2006
- Христова Л. Шопар В. Јовевска А. Сасајковски С. *Парламентарни избори во Република Македонија 1998*. Скопје: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 1999
- Христова, Л. и др. *Политичкиите и денешните илустрации во Р. Македонија*, Скопје: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2010 (во печат)